

Потапюк Ірина Петрівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту

Полтавська державна аграрна академія

(м. Полтава, Україна)

Стеценко Максим Олегович,

аспірант кафедри менеджменту,

Полтавська державна аграрна академія

(м. Полтава, Україна)

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні в Україні особливої уваги заслуговує дослідження екологічного менеджменту у підприємствах особливо в умовах сучасної надзвичайно складної екологічної ситуації. Забруднення навколишнього природного середовища відходами і викидами всіх видів промислового виробництва і неефективне використання ресурсів підприємствами посилюють актуальність даної проблеми. Для недопущення погіршення екологічних показників впровадження у підприємствах певної екологічної політики допоможе на макрорівні покращити стан навколишнього середовища, а на мікрорівні – заощадити ресурси і знизити його витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які присвятили свої дослідження аспектам екологічної безпеки загалом та екологічного менеджменту зокрема варто виділити: Баркова Д.І., Білявську Ю.В., Сагайдак Ю.А., Ульянову Д.К., Купалову Г.І. та ін. Положення, висновки та рекомендації, сформульовані у їх дослідженнях посідають важливе місце у науковій теорії екологічного менеджменту, тим самим дозволяють

глибше усвідомити складність і важливість вирішення даної проблеми.

Ціль статті – дослідити важливість системи екологічного менеджменту як складової екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Менеджмент охопив практично всі сфери діяльності сучасного підприємства, включаючи в себе управління виробництвом, персоналом, фінансами і т.д. Однак не у всіх підприємствах він поширюється на сферу взаємодії з природним навколишнім середовищем.

А отже, дотримання й виконання розроблених і закріплених законодавством правових, технічних, екологічних, економічних, соціально-психологічних вимог у процесі виробничої діяльності вимагає створення у підприємстві системи, яка займається адмініструванням екологічно спрямованих робіт і проектів, а також несе відповідальність за результати їх виконання. У даному випадку важливими умовами існування такої системи є:

формування єдиної екологічної політики та цільової програми;

наявність у керівництва системи екологічного менеджменту відповідних кваліфікації та досвіду роботи в даному напрямку;

чітке осмислення співробітниками підприємства своїх завдань, обов'язків і прав у процесі виконання цільової програми;

розробка та впровадження у підприємстві єдиних методів, процесів для виконання екологічно спрямованої цільової програми;

створення засобів і умов для виконання цільової програми [3].

Звідси, необхідною умовою переходу до стійкого розвитку є екологізація виробництва, яка передбачає обмеження і зниження природомісткості виробництва та перехід до використання екологічно безпечних технологій, що мінімізують екологічний ризик і негативний вплив на навколишнє середовище.

Слід зазначити, що в умовах загострення екологічної кризи в світі надзвичайно актуальний пошук шляхів відновлення екологічної рівноваги за рахунок впровадження ефективного нормативно-правового регулювання. Основні тенденції, що характеризують стан екологічної безпеки, показують, що

дві третини шкідливих речовин потрапляють в повітря від стаціонарних джерел забруднення промислових підприємств, екологічна діяльність яких не регламентується чіткими нормативними документами. На державному рівні екологічна політика повинна визначати основні інструменти і важелі впливу на стан навколишнього середовища. Вони повинні бути як адміністративними, так і ринковими. У даний час в Україні екологічний стан регулюється за допомогою стандартизації та екологічного нормування. Причому, якщо стандарти чіткі і є обов'язковими до виконання, то норми, що встановлюються в природоохоронній діяльності, визначають гранично допустимі межі, в яких вона повинна діяти, впливаючи на навколишнє середовище [2].

Згідно з міжнародним стандартом ISO 14001, система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, що включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси і ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації та вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань [1]. Відповідно до цього, екологічний менеджмент підприємства – це ініціативна і результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на досягнення власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності і екосправедливості [7; 8].

Варто відзначити, що на національному рівні екологічний менеджмент регулюється Державними стандартами і технічними умовами (ДСТУ). В Україні міжнародні стандарти серії ISO 14000 були прийняті в 1997 році. Таким чином, підприємства зобов'язані дотримуватися чітко визначених вимог. Так, згідно з ISO 14000:2007, вони повинні розробляти, впроваджувати і підтримувати в належному стані процеси, що дозволяють ідентифікувати можливості виникнення катастроф або аварійних ситуацій, здатних вплинути на навколишній світ. У свою чергу, не можна ігнорувати аварійні ситуації, на які відповідним чином зобов'язані реагувати господарюючі суб'єкти, зокрема, пом'якшуючи наслідки або запобігаючи їх негативний вплив на навколишнє

середовище [9].

Регулювання екологічного менеджменту на міжнародному рівні здійснюється за допомогою міжнародних стандартів, розроблених Міжнародною асоціацією стандартизації ISO серії 14000. Рішення про розробку ISO 14000 є результатом Уругвайського раунду переговорів згідно із Всесвітньою торговельною угодою. Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту [9].

Слід підкреслити, що екологічний менеджмент в жодному випадку не відмінняє і не замінює існуюче державне і виробниче адміністративне екологічне управління, а лише доповнює його, будучи самостійною ініціативною діяльністю підприємства.

Сьогодні впровадження та сертифікація систем екологічного менеджменту, на базі міжнародних стандартів ISO 14000 розглядаються як оптимальний спосіб завоювання довіри не тільки споживачів товарів і послуг, але і інвесторів. Екологічна сертифікація дозволяє підтвердити безпеку підприємства і виготовленої ним продукції для людини і навколишнього середовища. Відзначимо, що проведення експертизи і розробка екологічної документації необхідні як на етапі проектування, так і протягом усього періоду діяльності підприємства. Своєчасне оформлення таких документів дозволяє підприємству уникнути штрафів за невідповідність екологічним вимогам і скоротити витрати за рахунок коректного розрахунку екологічних платежів. Екологічні платежі – це оплата за забруднення навколишнього середовища, що стягується за:

- викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря;
- викиди забруднюючих речовин у поверхневі і підземні водні об'єкти та на водозбірні площі.

Крім того, екоплатежі стягуються за забруднення надр, ґрунтів, а також за інші види негативного впливу на навколишнє середовище. Оформлення екологічної документації є обов'язковим для підприємств таких галузей: хімічної і нафтохімічної, металургійної, гірничої, цементної, целюлозно-паперової, метало- та мінерало-обробної, оборонної, атомної,

електроенергетики і інших.

Потрібно відзначити, що керівники підприємств сьогодні не поспішають із впровадженням систем екологічного менеджменту, не бачачи доцільності впровадження подібної системи або ж не бажаючи її бачити, при цьому порушуючи вимоги стандарту. Об'єктивними причинами цього є дорого-вартісні очисні споруди і контрольно-вимірювальні прилади. Однак поряд з цим спостерігається стійка тенденція зростання отримання сертифікатів на системи екологічного менеджменту. Тобто, керівники підприємств не впроваджуючи системи екологічного менеджменту, мають бажання отримати відповідний сертифікат. І це є ще однією особливістю даного процесу на ринку. Таким чином, сьогодні не створивши реально працюючу систему менеджменту якості, керівництво підприємств в своїй більшості приймає рішення про отримання сертифіката, а не про впровадження системи екологічного менеджменту. Проте, крок за кроком системи менеджменту якості та екологічного менеджменту набувають все більшого поширення.

Окремі підприємства проводять заходи щодо популяризації своєї екологічної політики: екскурсії, прес-конференції, випускають буклети, рекламні проспекти, включають основні положення екологічної політики в щорічні звіти, що розсилаються в великі інформаційні агентства, бібліотеки, організації; розміщують на сайті компанії в мережі Інтернет. Як правило, зміст зводиться до перерахування основних заяв в області екології з коментарями, описом нововведень, які дозволили підприємству знизити прямий або опосередкований (через скорочення споживання ресурсів) вплив на навколишнє середовище.

Тому варто констатувати, що введення систем екологічного менеджменту на підприємствах – це суттєвий фактор для збільшення шансів в конкурентній боротьбі вітчизняних компаній. Зокрема, впровадження екологічного менеджменту підвищує інвестиційну привабливість підприємств, допомагає скоротити витрати, дозволяє знизити страхові витрати і вартість кредитів, підвищити якість не тільки продукції і послуг, але і організації в цілому,

послідовно зменшуючи негативний вплив продукції на навколишнє середовище і здоров'я людини протягом усього її життєвого циклу.

У зв'язку з цим, доцільно визначити особливості застосування екологічного менеджменту в механізмі управління підприємством:

1. Стратегічний напрям діяльності підприємства. Стандарт системи екологічного менеджменту побудований, виходячи з припущення про те, що визначена місія підприємства і розроблена стратегія його розвитку. Виконання принципів екологічного менеджменту пов'язане з доповненням стратегії бізнесу екологічно значущими питаннями як її невід'ємними компонентами. Саме в рамках, що задаються місією і напрямом розвитку підприємства, розробляється його екологічна політика, ставляться цілі діяльності в межах систем екологічного менеджменту. Таким чином, впровадження систем екологічного менеджменту стає вагомим причиною для зростання стратегічного планування у підприємствах.

2. Гармонізація внутрішнього середовища підприємства. Однією із головних вимог до систем екологічного менеджменту є вимога планування і послідовного покращення, включаючи поряд зі стратегічним плануванням і оперативне керівництво. Практичний досвід свідчить про недосконалість управління підприємствами, що функціонують на основі механізму оперативного управління. Система екологічного менеджменту – це гармонізація тактичного і стратегічного планування.

3. Удосконалення бізнес-процесів і організаційної структури. Функціонування системи екологічного менеджменту неможливе без координації або, точніше, взаємодії функціональних напрямків в рамках організації, в тому числі з урахуванням оптимізації організаційної структури. Саме за рахунок цієї взаємодії і з'являється можливість уникати конфліктів основної і екологічної діяльності та ставити адекватні і досяжні екологічні цілі.

4. Удосконалення управлінських технологій. Методологія системи екологічного менеджменту пропонує широкий спектр інструментів, що забезпечують або полегшують координацію дій структурних підрозділів та

функціональних напрямків.

5. Оптимізація документообігу. Важливу роль в діяльності підприємства системи екологічного менеджменту відводять організації управління документацією. На основі вимог, зазначених в стандартах серії ISO 14001, можлива організація ефективного управління системою документації будь-якого ступеня складності.

6. Розвиток кадрового потенціалу. Для введення систем екологічного менеджменту та покращення підходів до управління організацією необхідний кваліфікований, мотивований персонал. Грамотне навчання і мотивація можуть зміцнити підприємство, підвищити зацікавленість в його успіху і бажання сприяти такому успіху у співробітників. Важливо умовою досягнення результату є всебічна підтримка впровадження систем екологічного менеджменту з боку керівництва. У разі відсутності підтримки позитивний результат буде незначним.

Слід зазначити, що всі перераховані вище особливості систем екологічного менеджменту можуть привести до позитивного результату тільки в тому випадку, якщо вони будуть вдало впроваджені в систему управління підприємством. Для компаній, де у більшості випадків рівень розвитку менеджменту вкрай низький, впровадження систем екологічного менеджменту означає фактично повну перебудову існуючої системи управління [3].

Як уже зазначалося, система екологічного менеджменту розглядається у стандарті ISO 14001, ґрунтуючись на моделі менеджменту «Plan > Do > Check > Act» (рис. 1).

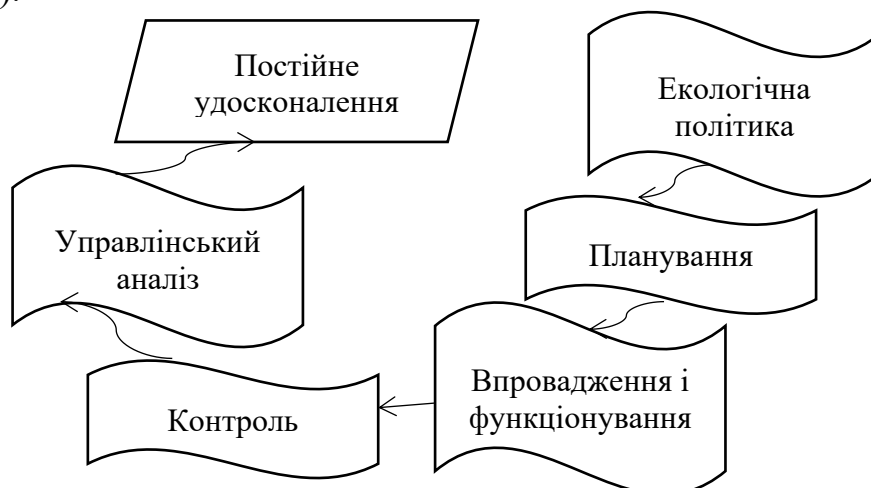

Рис. 1. Модель екологічного менеджменту за ISO 14001

Для підприємств можна виділити наступні підстави і переваги для введення системи екологічного менеджменту:

- постійне зменшення виробничих і експлуатаційних витрат, більш ефективне використання сировини, енергії та інших видів ресурсів, зниження витрат, пов'язаних з впливом підприємства на навколишнє середовище;
- можливості лавірування для підприємства при проведенні конкурентної боротьби на вітчизняному та міжнародному ринках;
- налагодження діяльності підприємства відповідно до положень природоохоронного законодавства;
- збільшення інвестиційної привабливості;
- надання сприятливого іміджу підприємству у населення і громадськості;
- отримання нових можливостей визнання на міжнародному рівні і на світових ринках;
- застосування додаткових можливостей запобігання розвитку надзвичайних екологічних ситуацій і аварій на підприємстві, які можуть привести до істотного забруднення навколишнього середовища і фінансових втрат;
- зниження негативного впливу на навколишнє середовище за рахунок більш ефективного менеджменту та мотивації.

Найбільш використовуваними українськими підприємствами інструментами екологічного менеджменту є екологічна експертиза та екологічний аудит. Виходячи із вищезазначеного, перед кожним відповідальним бізнесом стоїть нагальне питання здійснення екологічної експертизи проектів, що регламентується законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4], «Про екологічну експертизу» [5]. Це один з найбільш ефективних механізмів, що здатний гарантувати екологічну безпеку, оскільки в ній поєднуються незалежність, гласність, соціальна справедливість, забезпечення конституційних прав громадян на безпечні умови

життя, на відповідний рівень здоров'я та якість навколишнього природного середовища. Закон України «Про екологічну експертизу» визначає екологічну експертизу як вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація та дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відновлення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Основними завданнями екологічної експертизи є визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності; організація комплексної, науково-обґрунтованої оцінки об'єктів; встановлення відповідності об'єктів вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил; оцінка впливу діяльності об'єктів на стан навколишнього природного середовища та якість природних ресурсів; оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків [6].

Підприємство, що застосовує систему екологічного менеджменту, необхідно систематично перевіряти аудиторами, в зв'язку з необхідністю вдосконалення системи екологічного менеджменту. Якщо проведена перевірка підтверджує відповідність системи вимогам міжнародного стандарту, підприємство вноситься до відповідного реєстру і має всі підстави використовувати певний екологічний знак, зазначаючи це на етикетці чи упаковці товару.

Існування сертифікованої системи екологічного менеджменту на підприємстві є однією із значних переваг будь-якого суб'єкта господарювання в конкурентній боротьбі. Це значно збільшує привабливість системи екологічного менеджменту, як об'єкта для інвестування та істотно покращує

відношення споживачів до виготовленого товару чи послуги, що надається.

Висновки. Таким чином, розвиток діяльності в галузі екологічного менеджменту дозволить підприємству вирішувати конкретні економічні та природоохоронні завдання, що в перспективі позначиться не тільки на його економічній успішності, але і сприятиме вирішенню національних і світових екологічних проблем. Тому впровадження екологічного менеджменту сприяє забезпеченню наявності конкурентних переваг підприємству і дотримання законодавства, зниженню витрат, кращій оцінці впливу суб'єкту господарювання на навколишнє природне середовище, уникненню застосування заходів державного примусу.

Список літератури:

1. Барков Д.И. Международные экологические стандарты качества продукции ISO 14000 и перспективы их внедрения в Украине. URL: http://www.erudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html.
2. Білявська Ю.В. Екологічний менеджмент підприємства. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 104-111.
3. Loomis J., Helfand G. Environmental Policy Analysis for Decision Making. Springer. 2010. 365 p.
4. Про екологічну експертизу : Закон України від 09.02.1995 р. № 45/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/95-vr#Text>.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 26.06.2021 р. № 1264-XII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
6. Сагайдак Ю.А. Екологічний менеджмент: нові можливості для українських підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 2. С. 134-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_16.
7. Siebert H. Economics of environmental theory and policy. Berlin : Springer. 1998. 187 p.
8. Soderbaum P. Ecological Economics: A Political Economics Approach to

Environment and Development. London : Earthscan. 2000. 287 p.

9. Ульянова Д.К., Купалова Г.І. Формування ефективної системи екологічного менеджменту та аудиту. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1 (11). С. 48-53.

References:

1. Barkov, D.I. Mezhdunarodnye ekologicheskie standarty kachestva produktsii ISO 14000 i perspektivy ikh vnedreniya v Ukraine. [International ecological standards of the quality of products ISO 14000 and perspectives of their introduction in Ukraine]. URL: http://www.erudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html.

2. Biliavs'ka, Yu.V. (2016). «Environmental management of the enterprise». *Ekonomika Ukrainy*. Issue 4, pp. 104-111.

3. Loomis, J., Helfand, G. (2010). *Environmental Policy Analysis for Decision Making*. Springer.

4. Pro ekolohichnu ekspertyzu : Zakon Ukrainy [On ecological expertise : Law of Ukraine]. No. 45/95-BP dated February 09, 1995. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/95-bp#Text>.

5. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha : Zakon Ukrainy [On environmental protection : Law of Ukraine]. No. 1264-XII dated January 01, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

6. Sahaidak, Yu.A. (2015). «Ecological Management : New Opportunities for Ukrainian Enterprises». *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriia : Ekonomichni nauky*. Issue 2 (14).

7. Siebert, H. (1998). *Economics of environmental theory and policy*. Springer. Berlin.

8. Soderbaum, P. (2000). *Ecological Economics: A Political Economics Approach to Environment and Development*. Earthscan. London.

9. Ul'ianova D.K., Kupalova, H.I. (2011). «Formation of an effective system of environmental management and audit». *Visnyk Universytetu bankivs'koi spravy Natsional'noho banku Ukrainy*. Issue 1 (11), pp. 48-53.

Потапюк Ірина Петрівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту

Полтавська державна аграрна академія

(м. Полтава, Україна)

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

***Вступ.** Проблеми екології існують практично у всьому світі, тому вони повинні вирішуватися на державному, а в деяких випадках – і на міжнародному рівнях. Для цього необхідно створювати, впроваджувати та застосовувати сучасні інструменти. Адже ефективніше їх запобігати, ніж боротися з негативними наслідками. Одним з таких інструментів є екологічний менеджмент, який дозволяє отримати додаткові переваги для підприємств приватного і державного сектора.*

***Метою** наукового дослідження є дослідження важливості системи екологічного менеджменту як складової екологічної безпеки.*

***Результати.** Необхідною умовою переходу до стійкого розвитку є екологізація виробництва, яка передбачає обмеження і зниження природомісткості виробництва та перехід до використання екологічно безпечних технологій, що мінімізують екологічний ризик і негативний вплив на навколишнє середовище. Суть екологічного менеджменту полягає в управлінні діяльності підприємством таким чином, щоб якомога менше наносити шкоди навколишньому середовищу і не привести людство до екологічної катастрофи.*

Екологічний менеджмент в жодному випадку не відмінняє і не замінює існуюче державне і виробниче адміністративне екологічне управління, а лише доповнює його, будучи самостійною ініціативною діяльністю підприємства. Впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах не тільки підвищує конкурентоспроможність на ринку СНД, європейському і американському, але і дозволяє слідувати міжнародному законодавству, що

виключає витрати на штрафи за завдану шкоду екології.

Висновки. Основним принципом екологічного менеджменту є відповідальність будь-яких управлінських рішень за екологічні наслідки. Важливу роль, яку виконує екологічний менеджмент – це попередження і своєчасне вирішення екологічних проблем. Таким чином, впровадження ISO 14001 необхідно для виробничих, переробних, сільськогосподарських та транспортних (логістичних) підприємствах. Сертифікат ISO 14001 підтверджує, що система екологічного менеджменту в підприємстві актуальна і відповідає стандарту і законодавства.

Ключові слова: екологізація виробництва, екологічний менеджмент, екологічна безпека, система екологічного менеджменту, принципи екологічного менеджменту.

Potapiuk Iryna Petrivna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of
Department of Management
Poltava state agrarian academy (Poltava, Ukraine)

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM AS A COMPONENT OF ENVIRONMENTAL SAFETY

Introduction. Environmental issues are of great concern almost all over the world and must be addressed at the national and, in some cases, international levels. The top priority task is to create, implement, and apply modern approaches and tools because their prevention is more effective than dealing with their negative consequences. Effective environmental management is one of such tools. It provides additional benefits for private and state sector enterprises. The goal of the study is to substantiate the environmental management system importance for environmental safety since it is an integral component of it.

Results. A necessary condition for the country's stable economic development is

the ecologization of the production process, which involves reducing the amount of the natural resources use in production and transition to the use of environmentally friendly technologies that would minimize the environmental risks and negative impacts on the environment. The purpose of environmental management is to administer the enterprise activities in such a way as not to cause much harm or damage to the environment and not to drive the humanity to environmental catastrophe.

The ecological management does not abrogate or replace the existing state administrative environmental management but only complements it, being an independent initiative of the enterprise. The introduction of an environmental management system in enterprises not only increases the enterprise competitiveness in the European, American, and CIS markets but also allows enterprise functioning in accordance with the international law, which eliminates the cost of the fines for environmental damage. The ecological management role is very significant. It is the prevention and a well-timed solution of any urgent environmental problem.

Conclusions. *The basic principle of environmental management is the liability of any managerial decision for environmental effects. Thus, the implementation of ISO 14001 is necessary for production, processing, agricultural, and transport (logistics) enterprises. The ISO 14001 certificate confirms that the environmental management system in the enterprise is relevant and complies with the standard and legislation.*

Keywords: *ecologization of production, ecological management, ecological safety, environmental management system, principles of ecological management.*